

ΕΙΣΑΓΩΓΗ | Υπό την επήρεια των αριθμών

Μπήκε στο σκονισμένο γραφείο από τη συρόμενη πόρτα και μου έσφιξε το χέρι. «Χουανίτα».¹ Μέσα στο φαρδύ, ξεθωριασμένο πουλόβερ της, φαινόταν ακόμα πιο μικροκαμωμένη απ' ό,τι ήταν. Μόλις κάθισε στην πτυσσόμενη καρέκλα απέναντί μου, της εξήγησα στα ισπανικά ότι ήμουν από ένα ολλανδικό πανεπιστήμιο και ότι έκανα έρευνα για την ευτυχία και την εισοδηματική ανισότητα στη Βολιβία. Ότι ήθελα να της κάνω μερικές ερωτήσεις για να δω πώς έβλεπε τη ζωή της και τη χώρα της.

Αυτή την εισαγωγή την είχα ξανακάνει αρκετές φορές. Επί δέκα ημέρες έπαιρνα συνεντεύξεις από κατοίκους της Ταρίχα, μιας πόλης της Βολιβίας κοντά στα σύνορα με την Αργεντινή. Είχα μιλήσει με γυναίκες που είχαν πάγκους στην αγορά, είχα πει μπίρα με αγρότες που δούλευαν στις φράουλες, είχα κάνει μπάρμπεκιου με οικογένειες – όλα αυτά για να συλλέξω όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία. Τώρα είχα καταλήξει στο γραφείο μιας γυναικείας οργάνωσης με μια στοιβα ερωτηματολόγια. Η διευθύντρια είχε προσφερθεί να με φέρει σε επαφή

---

1. Έχω ήδη περιγράψει τη συνάντησή μου με τη Χουανίτα στο ιστολόγιό μου *Out of the Blauw* και στο ιστολόγιο της *Oikocredit Netherlands*. Δεδομένου πως δεν μπορούσα πλέον να έρθω σε επαφή μαζί της για να δημοσιεύσω αυτή την ιστορία, την παρουσιάζω με ψευδώνυμο.

με *empleadas domésticas* – οικιακές βοηθούς. Γυναίκες όπως η Χουανίτα.

«Ας ξεκινήσουμε», είπα. «Πόσων χρονών είσαι;»

«58».

«Σε ποια εθνοτική ομάδα ανήκεις;»

«Στους Αϊμάρα». Για δεξ, σκέφτηκα, ανήκει σε μια από τις εθνοτικές ομάδες των ιθαγενών πληθυσμών. Δεν είχα συναντήσει πολλούς.

«Η οικογενειακή σου κατάσταση;»

«Άγαμη».

«Ξέρεις να διαβάζεις;»

«Όχι».

«Να γράφεις;»

«Όχι».

Έτσι συνέχισα τις ερωτήσεις μου – το επάγγελμά της, το μορφωτικό της επίπεδο, αν είχε κινητό τηλέφωνο, ψυγείο ή τηλεόραση.

«Βγάζω διακόσια *μπολιβιάνο* το μήνα», είπε όταν τη ρώτησα για τον μισθό της. Ήταν πολύ χαμηλότερος από τον κατώτατο μισθό των 815 *μπολιβιάνο* που είχε πρόσφατα καθιερώσει ο πρόεδρος Έβο Μοράλες. «Φοβάμαι ότι η αφεντικίνα μου θα με απολύσει αν της ζητήσω παραπάνω. Ζω σε μια *carpita*». Σημείωσα τη λέξη, αλλά δεν ήξερα τι σήμαινε. Μόνο αργότερα κατάλαβα. Ζούσε σε σκηνή.

Τελικά έφτασα στο σημείο στο οποίο επικεντρωνόταν η έρευνά μου: ευτυχία και εισοδηματική ανισότητα. Στο γραφείο μου στον 11ο όροφο του Πανεπιστημίου Εράσμους στο Ρότερνταμ είχα πέντε πίνακες στατιστικών δεδομένων σε PowerPoint. Ο καθένας πρότεινε μια διαφορετική κατανομή

εισοδήματος. Για να είναι σίγουρος, ο καθηγητής μου με ρώτησε αν είχαν όλοι τον ίδιο αριθμό τετραγώνων.

Ήδη από την πρώτη μέρα της έρευνάς μου στη Βολιβία είχα προσέξει ότι η ερώτηση σχετικά με την εισοδηματική ανισότητα δεν λειτουργούσε για όλους. Οι γυναίκες της αγοράς που τους είχα πάρει συνέντευξη δεν καταλάβαιναν τι αντιπροσώπευαν τα διαγράμματα. Πώς να περιμένω λοιπόν από τη Χουανίτα –που δεν ήξερε καν να διαβάζει και να γράφει– να καταλάβει την ερώτηση για την εισοδηματική ανισότητα; Αποφάσισα να παραλείψω αυτό το κομμάτι στην περίπτωση της.

Αλλά πριν προλάβω να περάσω στην επόμενη ερώτηση, άρχισε να μιλά. «Ξέρετε τι συμβαίνει στη Βολιβία;» Ίσως την πλάτη της στην καρέκλα. «Υπάρχει μια τεράστια πολύ φτωχή ομάδα και μια πολύ μικρή πολύ πλούσια ομάδα. Και αυτές οι διαφορές γίνονται όλο και μεγαλύτερες. Δεν είναι καθόλου παράξενο που κανείς δεν εμπιστεύεται κανέναν σ' αυτή τη χώρα».

Άθελά της είχε περιγράψει το διάγραμμα Α. Και απάντησε αμέσως σε δύο από τις άλλες ερωτήσεις μου, σχετικά με την άποψή της για το μέλλον και την αμοιβαία εμπιστοσύνη στη χώρα. Την είχα υποτιμήσει εντελώς. Το κεφάλι μου έκαιγε, αλλά συνέχισα τη συνέντευξη σαν να μην είχε συμβεί τίποτα. Όρα για τις τελευταίες ερωτήσεις.

«Πόσο ευτυχισμένη είσαι σε μια κλίμακα από το ένα έως το δέκα;»

«Ένα».

«Πόσο ευτυχισμένη νομίζεις ότι θα είσαι σε πέντε χρόνια;»

«Ένα».

Νομίζω ότι οι αμφιβολίες μου για τους αριθμούς ξεκίνησαν το 2012, κατά τη διάρκεια αυτής της συνέντευξης. Μέχρι τότε κυρίως κατανάλωνα αριθμούς. Έπεφτα πάνω τους στις εφημερίδες ή στις ειδήσεις. Στις εργασίες για τις οικονομετρικές σπουδές μου λάβαινα αρχεία με αριθμούς από τους καθηγητές μου ή κατέβαζα επίσημα δεδομένα από τους ιστότοπους της Παγκόσμιας Τράπεζας και άλλων οργανισμών.

Αλλά τώρα δεν είχα έτοιμο πίνακα στατιστικών δεδομένων. Τώρα ήμουν εγώ η ίδια που συγκέντρωνα αριθμούς. Δούλευα ως υποψήφια διδάκτωρ επί έναν χρόνο. Οι αριθμοί είχαν γίνει το επάγγελμά μου, αλλά η συνέντευξη με τη Χουανίτα κλόνισε την πίστη μου. Ερευνούσα την ευτυχία της, αλλά δεν μπορούσα να ποσοτικοποιήσω τη ζωή της σε μια καρπίτα. Άκουγα τη γνώμη της για την εισοδηματική ανισότητα, αλλά μπορούσα να επιλέξω μόνο ανάμεσα στα διαγράμματα Α, Β, Γ, Δ ή Ε. Πολλά από αυτά που έλεγε δεν ήταν μεν μετρήσιμα, ωστόσο μετρούσαν πολύ.

Η Χουανίτα μου έμαθε και κάτι ακόμα. Εγώ η ίδια είχα σημαντική επίδραση σε αυτά που εμφάνιζαν οι αριθμοί. Εγώ θεωρούσα ότι η ευτυχία ήταν σημαντική και πίστευα ότι ήταν μετρήσιμη με αυτόν τον τρόπο. Εγώ είχα σκεφτεί, καθισμένη στο γραφείο μου, να χρησιμοποιήσω αυτή την αφηρημένη ερώτηση με τα διαγράμματα. Εγώ νόμιζα ότι η Χουανίτα δεν ήταν αρκετά έξυπνη για να μιλήσει σχετικά με την εισοδηματική ανισότητα. Εγώ, εγώ, εγώ. Κάποιος άλλος, με τα ίδια ερευνητικά ερωτήματα αλλά με διαφορετικές πεποιθήσεις ή οπτική γωνία, πιθανότατα θα είχε διαφορετικά αποτελέσματα. Οι αριθμοί υποτίθεται ότι πρέπει να είναι αντικειμενικοί, αλλά ξαφνικά είδα πόσο ισχυρούς δεσμούς έχουν με τον ερευνητή.

Μετά τη συνέντευξη, πληκτρολόγησα τα δεδομένα της Χουανίτα στη σειρά 80 του φύλλου του Excel: 58 για την ηλικία, 200 για τον μισθό, 1 για την ευτυχία. Έδειχναν τόσο τακτοποιημένα όσο οι πίνακες που κατεβάζω εδώ και χρόνια. Αλλά ξαφνικά είδα πόσο απατηλή ήταν αυτή η τάξη.

Από μικρή τρελαινόμουνα για αριθμούς. Μόλις έμαθα να μετράω, καταβρόχθιζα βιβλία του τύπου «συνδέστε τις κουκκίδες». Σε μια από τις πρώτες μου αναμνήσεις, σε διακοπές στον Μέλανα Δρυμό, ζωγραφίζω τον έναν χιονάνθρωπο μετά τον άλλο με αριθμούς. Λίγο αργότερα οι παππούδες μου μού χάρισαν ένα ξυπνητήρι με ραδιόφωνο. Τα βράδια κοιτάζα τις φωτεινές ενδείξεις της ώρας και έκανα όλα τα δυνατά αθροίσματα με τα τέσσερα ψηφία. Τα μαθηματικά ήταν το αγαπημένο μου μάθημα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και τελικά επέλεξα την οικονομετρία, έναν τομέα στον οποίο επρόκειτο επίσης να κάνω το διδακτορικό μου. Έμαθα τα πάντα για τις στατιστικές πίσω από τα οικονομικά μοντέλα. Υπολόγισα, ανέλυσα, προγραμματίσασα. Και έτσι κατάλαβα τι έκανα και σε κείνα τα βιβλία με τις κουκκίδες: αναζητούσα μοτίβα σε αριθμούς.

Αλλά οι αριθμοί έπαιζαν έναν ακόμα ρόλο στη ζωή μου. Μου έδιναν σιγουριά. Από την ηλικία των πέντε έως τα είκοσι έξι έπαιρνα βαθμούς και αξιολογήσεις σε σχολεία και πανεπιστήμια. Τους χρησιμοποιούσα ως ένδειξη για τις επιδόσεις μου. Αν είχα χαμηλό βαθμό, ήμουν δυστυχής. Ένας υψηλός βαθμός με έστελνε στα ουράνια. Δεν είχε σημασία που μετά από μερικές μέρες είχα ξεχάσει την ύλη. Το μόνο που μετρούσε ήταν να έχω έναν καλό μέσο όρο. Οι αριθμοί μού έδιναν σιγουριά και έξω από το σχολείο. Όταν επέστρεψα από τη

Βολιβία, είδα 56 στη ζυγαριά. Ένας δείκτης μάζας σώματος 18,3 – πόσο περήφανη ήμουν.

Οι αριθμοί δεν έπαιζαν σημαντικό ρόλο μόνο στη δική μου ζωή. Οι συνάδελφοι στο πανεπιστήμιο έπαιρναν προαγωγή αν είχαν αρκετές δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά. Στο νοσοκομείο όπου εργαζόταν η μητέρα μου ανυπομονούσαν κάθε χρόνο για το Top 100 των νοσοκομείων της εφημερίδας *Algemeen Dagblad*. Και ο πατέρας μου έπρεπε να βγει στη σύμβαση όταν έκλεισε τα εξήντα πέντε.

Μόνο αργότερα κατάλαβα ότι η συζήτηση με τη Χουανίτα μου έμαθε επίσης κάτι σημαντικό γι' αυτούς τους αριθμούς. Ακριβώς όπως εγώ είχα επηρεάσει τους αριθμούς που είχα συλλέξει, έτσι και άλλοι είχαν επηρεάσει τους αριθμούς που εγώ και άλλοι γύρω μου χρησιμοποιούσαμε σαν οδηγό στη ζωή μας. Οι εκπαιδευτικοί αποφάσιζαν τι άξιζε έναν καλό βαθμό, οι γιατροί ποιος ήταν ο κατάλληλος ΔΜΣ, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής σε ποια ηλικία έπρεπε να σταματήσεις να εργάζεσαι.

Μετά την υποστήριξη του διδακτορικού μου το 2014, αποφάσισα να μπω στη δημοσιογραφία. Επειδή έμαθα κάτι ακόμα από τη συζήτησή μου με τη Χουανίτα: βρήκα τις ιστορίες πίσω από τους αριθμούς πιο ενδιαφέρουσες από τους ίδιους τους αριθμούς. Στο *De Correspondent*, μια διαδικτυακή δημοσιογραφική πλατφόρμα, άρχισα να εργάζομαι ως αναλύτρια αριθμών. Αυτή η ανάλυση, η αποκρυπτογράφηση, είχε διπλή σημασία. Όχι μόνο ήθελα να εξηγήσω στους αναγνώστες πώς προκύπτουν οι αριθμοί, αλλά ήθελα επίσης να απαντήσω στο ερώτημα: Μήπως θα έπρεπε να κάνουμε τους αριθμούς λιγό-

τερο σημαντικούς στην κοινωνία μας; Μήπως θα έπρεπε να απο-αριθμοποιηθούμε;

Ένα πράγμα έγινε σύντομα σαφές: το θέμα μου ήταν καυτό. Οι αναγνώστες μου μού έστελναν κακές δημοσκοπήσεις, αδύναμες επιστημονικές έρευνες, παραπλανητικά διαγράμματα. Συχνά επρόκειτο για λάθη που έκανα κι εγώ η ίδια στη διδακτορική μου έρευνα. Από συνέδρια και ανασκοπήσεις των άρθρων μου διαπίστωσα ότι τα δείγματά μου δεν ήταν αντιπροσωπευτικά και ότι είχα μπερδέψει συσχέτιση και αιτιότητα. Τώρα έβλεπα ακριβώς τα ίδια λάθη να αντικατοπτρίζονται στα στοιχεία με τα οποία οι δημοσιογράφοι ερμήνευαν τον κόσμο, οι εκπρόσωποί μας έκαναν πολιτικές επιλογές, οι γιατροί λάμβαναν αποφάσεις για την υγεία μας. Ο κόσμος αποδείχθηκε γεμάτος παραπλανητικούς αριθμούς.

Με απασχολούσαν επίσης άλλα είδη ειδήσεων που σχετίζονταν με τους αριθμούς. Άκουγα για γονείς που λάβαιναν αναφορές από τον παιδικό σταθμό για το ενός έτους παιδί τους, για αστυνομικούς που δούλευαν με ποσοστώσεις στα πρόστιμα, για οδηγούς της Uber που δεν μπορούσαν πια να δουλέψουν για την εταιρεία επειδή η αξιολόγησή τους ήταν πολύ χαμηλή.

Στο μεταξύ ένα πράγμα γινόταν όλο και πιο σαφές: από την ηλικία συνταξιοδότησης έως τα like στο Facebook, από το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν έως το εισόδημά μας – οι αριθμοί καθορίζουν το πώς φαίνεται ο κόσμος. Και η επιρροή αυτών των αριθμών βαίνει αυξανόμενη. Οι αλγόριθμοι μεγάλων δεδομένων ξεφυτρώνουν σαν τα μανιτάρια σε κυβερνήσεις και επιχειρήσεις. Όλο και συχνότερα, οι αποφάσεις δεν παίρνονται από ανθρώπους αλλά από μοντέλα.

Είναι σαν να έχουμε υποστεί μαζική ύπνωση από τους αριθμούς.² Εκεί που οι λέξεις δέχονται εύκολα κριτική, οι αριθμοί έχουν το ελεύθερο. Στο μεταξύ, μετά από αρκετά χρόνια δημοσιογραφική έρευνα, το συμπέρασμά μου είναι ότι οι αριθμοί έχουν δυσανάλογη επιρροή στη ζωή μας. Έχουν γίνει τόσο κυρίαρχοι, που δεν μπορούμε πλέον να αγνοήσουμε την κακή χρήση που τους γίνεται. Ήρθε η ώρα να τους αποκωδικοποιήσουμε.

Ωστόσο, το βιβλίο μου δεν βάζει κατά των αριθμών. Οι αριθμοί από μόνοι τους, όπως και οι λέξεις, είναι ακίνδυνοι. Είναι οι άνθρωποι πίσω από τους αριθμούς που κάνουν λάθη. Αυτούς αφορά το βιβλίο. Το λανθασμένο σκεπτικό, το «ένστικτό» τους, τα συμφέροντά τους. Συναντάμε ψυχολόγους που πακετάρουν τον ρατσισμό τους σε αριθμούς, έναν παγκοσμίου φήμης σεξολόγο με μια εντελώς ύποπτη συλλογή δεδομένων και καπνοβιομηχανίες που κάνουν κακή χρήση των αριθμών και καταστρέφουν εκατομμύρια ζωές.

Αλλά το βιβλίο αφορά και εμάς, τους καταναλωτές των αριθμών. Επειδή επιτρέπουμε στον εαυτό μας να παρασυρθεί και να παραπλανηθεί. Στην πραγματικότητα, οι αριθμοί μάς καθοδηγούν. Οι αριθμοί επηρεάζουν το τι πίνουμε, τι τρώμε, πού δουλεύουμε, πόσα βγάζουμε, πού ζούμε, με ποιον παντρευόμαστε, ποιο κόμμα ψηφίζουμε, πόσα ασφάλιστρα πληρώνουμε, το αν θα πάρουμε στεγαστικό δάνειο. Επηρεάζουν ακόμη και το αν θα αρρωστήσουμε ή θα θεραπευτούμε, τη ζωή και τον θάνατο.

---

2. Σε αυτό το βιβλίο χρησιμοποιώ τις λέξεις *αριθμός* και *νούμερο* ως συνώνυμες.

Μπορεί να πιστεύετε ότι δεν σας αφορούν οι αριθμοί, ωστόσο δεν υπάρχει διαφυγή: είτε το πιστεύετε είτε όχι, οι αριθμοί μάς αφορούν όλους.

Αυτό το βιβλίο αποκρυπτογραφεί τον κόσμο των αριθμών, έτσι ώστε να μπορούν όλοι να διακρίνουν τη σωστή χρήση από την κακή. Και να μπορούμε όλοι μας να αναρωτηθούμε: Ποιο ρόλο θέλουμε να παίζουν οι αριθμοί στη ζωή μας;

Έρθε η ώρα να βάλουμε τους αριθμούς στη θέση τους. Ούτε σε βάθρο ούτε στα σκουπίδια. Αλλά εκεί που ανήκουν: δίπλα στις λέξεις.

Πριν φτάσουμε εκεί, πρέπει να γυρίσουμε στην αρχή. Πώς ξεκίνησε η εμμονή μας με τους αριθμούς; Για να απαντήσω σε αυτό το ερώτημα, σας παρουσιάζω την πιο διάσημη νοσοκόμα της ιστορίας: τη Φλόρενς Νάιτινγκειλ.